

HOOFSTUK 3

3. EGSKEIDING EN DIE ADOLESSENT

3.1 INLEIDING

Groot hoeveelheid kinders word jaarliks blootgestel aan spanningsvolle egskeidings. Kinders is alreeds betrokke by ontwikkelingstake en die eise wat dit stel. 'n Egskeiding beteken dat hul nog 'n stressor bykry. In hierdie hoofstuk gaan daar gelet word op die implikasies wat 'n egskeiding vir die adolessent inhou.

3.2. IMPLIKASIES VAN 'N EGSKEIDING VIR 'N ADOLESSENT SE ONTWIKKELING

Daar is nog kognitiewe veranderinge wat plaasvind met die aanvang van adolessensie. Die kind beweeg vanaf Piaget se konkreet-operasionele periode na formeel-operasionele logika. (Vergelyk Hodges, 1986:28 en Papalia & Olds, 1978:268.)

Hierdie veroudering beteken dat die kind 'n relatief konkrete benadering vervang met probleemoplossing op 'n meer abstrakte vlak. Dit is belangrik om te verstaan dat die kind konkreet-operasionele denke moet inboet om effektief te wees op die formeel-operasionele vlak (Hodges, 1986:28). Die adolessent is in staat om meer abstrak te dink. Hierdie intellektuele ontwikkeling lei daartoe dat die adolessent persone en aspekte bevraagteken en gewoonlik krities daarteenoor staan (Smith, 1981:34). Volgens die navorser verhoog dit die adolessent se kritiese siening van sy ouers se egskeiding.

Bykomend tot hierdie groot kognitiewe verandering het die kind verskeie ander take van adolessensie, naamlik om te bewys dat hy 'n unieke individu is, onafhanklik van sy ouer. Hierdie karakteristieke van adolessensie het verskeie implikasies vir sy begrip en respons tot 'n egskeiding (Hodges, 1986:28).

Die karaktereienskappe van die adolessent in 'n egskeiding word vervolgens bespreek:

3.2.1 Egosentrisme

Hierdie egosentrisme laat die adolessent voel dat ander mense ook betrokke is by sy belewenisse. Alles draai om sy eie ondervinding en dit is moeilik om die wêreld uit 'n ander se oogpunt te sien. Die adolessent sal byvoorbeeld dink dat wanneer sy ouers fluister, hulle oor hom praat. Hy tree dikwels op asof hy voor 'n denkbeeldige gehoor staan, omdat hy graag die middelpunt van die aandag wil wees. (Vergelyk Hodges, 1986:28; Papalia & Olds, 1978:268 en Smith, 1981:34.)

3.2.2 Empatie

Die vermoë om die ouers se standpunte te waardeer het nog nie op 'n meer abstrakte vlak ontwikkel nie. Hierdie gebrek aan begrip deur die vroeë adolessent is moeilik begrypbaar vir die meeste ouers. Eers op die ouderdom van vyftien, sestien jaar ontwikkel die operasionele logika tot 'n mate dat die kind die ouer se standpunt begin insien (Hodges, 1986:28). Die adolessent is so besig om die wêreld om hom en homself te verken dat dit vir hom moeilik is om nog ander persone se standpunte te waardeer, aldus die navorser.

3.2.3 Skeiding - individualisering

Egosentrisme en vermindering in empatie is tipies van die vroeë adolessent met die egskeiding van ouers. Dit is kenmerkend dat ouers ambivalent voel omtrent die toelaat van hul kinders om volwasse te word. Indien die adolessent bewus raak van hierdie ambivalente gevoelens van hul ouers, in kombinasie met hul eie ambivalensie oor dieselfde saak, word skeiding moeiliker om te verwerk (Hodges, 1986:29). Die adolessent is voortdurend in konflik omdat hy graag onafhanklik wil wees, maar hy besef ook hoe afhanklik hy werklik is (Papalia & Olds, 1978:280). Dit is dus duidelik dat die adolessent onbewus moet wees van die pyn wat sy ouers beleef tydens 'n egskeiding (Hodges, 1986:29).

Daar is bevind dat adolessente hul onttrek van hul gesinne in 'n poging om hul te beskerm teen emosionele pyn. Hierdie onttrekking lei tot meer sosiale aktiwiteite en langer wegblyperiodes van die huis. Seksuele wangedrag en dwelmmisbruik mag voorkom. (Vergelyk Hodges, 1986:29 en Van Staden, 1987:202.)

Die skrywer Sorosky in Hodges (1986:29) het gevind dat hoe jonger die adolessent tydens die egskedding is, hoe meer beleef hy dit as persoonlike verwerping en verlies aan liefde. Outonomie word in die adolessent bewerkstellig met 'n warm, veilige omgewing. Volgens die navorser ontbreek dit gewoonlik in geskeide gesinne.

3.2.4 Oordeelsvermoë

Lojaliteitskonflikte word meer soos wat die adolessent beoordeel oor wie reg en wie verkeerd was. Die vermoë om goeie kwaliteite en gedeelde verantwoordelikhede van beide ouers raak te sien, is nog nie ontwikkel nie. Die kind beweeg tussen uiterstes: deur die ouer as perfek te sien met min foute, na vol foute en nie werd om gerespekteer te word nie. Hierdie ouer word die teiken van woede (Hodges, 1986:30). Volgens die navorser help ouers die woede aan wanneer hul konflik het in die teenwoordigheid van hul kinders.

Die mate waarin die ouer en terapeut die kind aanmoedig om ambivalensie te ervaar, hoe gouer sal die kind in staat wees om die komplekse verhoudings van adolessensie op te los. Gewoonlik word lojaliteitskonflikte na 'n jaar self opgelos. In gevalle waar dit voortduur, gebeur dit dat die toesighoudende ouer diep seergemaak en bitter voel en dat daar gevolglik min kontak is met die ander ouer (Hodges, 1986:30).

Volgens die navorser kan die gestaltspelterapeut veral die adolessent help om lojaliteitskonflikte op te los deur te let op polariteite.

3.2.5 Seksuele ontwikkeling

Adolessente het probleme met sowel hul eie seksualiteit en dié van hul ouers in 'n egskedding. Tieners van ouers wat uitgaan word gekonfronteer met hul ouers se seksualiteit, veral wanneer die vader met iemand uitgaan wat nie baie ouer is as die tiener self nie (Hodges, 1986:30). Die adolessent kry skaam wanneer hy daaraan dink dat sy ouer seksueel aktief is en beleef konflik wat gepaard gaan met 'n diep woede (Robinson, 1993:167).

Aangesien tieners probleme met hul ouers se seksualiteit ondervind, moet die ouers die tieners so min as moontlik daaraan blootstel, veral tydens die eerste jaar na die egskedding (Hodges, 1986:30). Seksuele gevoelens is vir die adolessent nuut en

moeilik om te hanteer. Hy voel baie keer skuldig oor hierdie gevoelens (Smith, 1981:34).

Volgens Sorosky in Hodges (1986:30) ondervind adolessente dogters dit seksueel verwerpend wanneer die vader die huis verlaat. Die adolessente seun wat "die man van die huis" word, het probleme met die nabyheid van die verhouding met sy moeder en ondervind sosiale probleme. (Vergelyk Hodges, 1986:30; Schwartzberg, 1992:634 en Kaplan, 1986:49.)

Ouers se seksuele betrokkenheid by hul vriend of vriendin gee aan die adolessent die groen lig om seksueel aktief te wees. (Vergelyk Hodges, 1986:31 en Van Staden, 1987:202.) Die vader wat met 'n baie jonger vrou uitgaan verloor gesonde algemene grense (Hodges, 1986:31).

Volgens Robinson (1993:167) voel adolessente verleë oor hul ouers se eie regressie na adolessente gedrag. Dit kan daartoe lei dat die ouer en adolessent in kompetisie met mekaar gaan.

Volgens Kaplan (1986:50) beleef die adolessent ambivalente gevoelens rondom sy seksuele identiteit en beskryf sy gevoelens oor die liefde gewoonlik soos volg:

"Love is important but full of pain",

"Love is supposed to be great, but is it?",

"Love is everything in life but unfortunately not all can love".

Hierdie kritiese beeld van die liefde kan 'n negatiewe effek hê op die adolessent se toekomstige huwelik.

3.2.6 Selfbeeld

Die selfbeeld van 'n kind verhoog tot twaalf jaar en neem dan weer af tot en met agtien jaar. Die adolessent beskryf homself gewoonlik negatief. Aangesien die adolessent met beide ouers identifiseer, veroorsaak aanhoudende konflik tussen die ouers, dat die kind se selfbeeld kan verswak. (Vergelyk Hodges, 1986:31 en Van Staden, 1987:192.) Volgens Schwartzberg (1992:634) het adolessente dogters, wat geraak is deur 'n egskeiding, 'n swak selfbeeld, is hul seksueel aktief, bestaan 'n groter kans

dat hul misdaad kan pleeg en het hul probleme met dissipline.

'n Adolessent in Kaplan (1986:37) noem dat dit vir hom moeilik is om homself te beskryf, aangesien hy ervaar dat hy verskeie mense in een is. Verskillende omstandighede bring verskillende mense na vore. Volgens die navorser is hierdie 'n voorbeeld van die innerlike konflik wat die adolessent ervaar en word dit vererger deur 'n egskeiding.

'n Verdere respons tot egskeiding gedurende adolossensie, soos beskryf deur Wallerstein *et al* in Hodges (1986:31), is vertraagde of versnelde oorgang na adolossensie. Kinders met vertraagde oorgang weier om die egskeiding te bespreek en bly hoofsaaklik afhanklik. 'n Voorbeeld is 'n tienerseun wat beheer oor sy moeder oorgeneem het: hy hou haar sosiale aktiwiteite dop, monitor haar telefoonoproepe en doen navraag oor haar besoeke. Volgens Robinson (1993:167) wil die adolessent die familie bymekaar hou met hierdie gedrag.

Volgens die navorser fokus die adolessent hoofsaaklik op sy ouers se lewe en dit vertraag sy eie ontwikkeling. Versnelde oorgang na adolossensie manifesteer in die vroeë eksperimentering met volwasse plesier te wete seks, dwelms en alkohol. Ouers se emosionele pyn is soms so op die voorgrond dat hul nie voldoende aandag aan die adolessent gee nie. Dit kan ook wees dat die ouer baie jammer voel vir die adolessent en dan 'n oormaat vryheid toelaat. (Vergelyk Hodges, 1986:31 en Van Staden, 1987:190.)

Baie tieners wat seksueel uitbreek en dwelms gebruik, hunker na eksterne kontrolemaatreëls. In terme van ontwikkeling, vind navorsing dat tieners die mees volwasse vlakke van outonomie ontwikkel met 'n demokratiese vlak van kontrole. Absolute vryheid en 'n hoë mate van outoritarisme kweek tieners wat óf oormatig afhanklik óf oormatig rebels is. 'n Demokratiese vlak van kontrole is een waarin duidelike riglyne vir gedrag opgestel word. Die tiener weet sowel wat die reëls is as die gevolge, indien die reëls gebreek sou word (Hodges, 1986:32).

Volgens die navorser bied die ouer in 'n egskeidingsituasie aan die adolessent grense met 'n demokratiese ouerskapstyl. Die adolessent voel veilig en kan eksperimenteer met nuwe gedrag wat noodsaaklik vir sy ontwikkeling is.

Uit die bogenoemde bespreking is dit duidelik dat 'n egskeiding 'n pynlike ervaring vir die adolessent kan wees. Die gevolg is dat die adolessent kan regresseer in sy ontwikkeling. Dit is 'n manier om die pyn en hartseer te vermy en dit is ook 'n manifestasie van sy eie onvermoë om 'n sekere ontwikkelings stadium deur te gaan sonder die nodige verhouding met 'n moontlike identiteitsfiguur. (Vergelyk Harris, 1992:83 en Kloppers, 1994:10.)

Volgens die navorser is dit noodsaaklik dat die spelterapeut sal let of daar regressie plaasgevind het by die adolessent. Dit kan 'n aanduiding wees in watter mate die adolessent die egskeiding traumaties beleef.

3.3. DIE ADOLESSENT EN DIE ROUPROSES

'n Tydperk van rou volg na 'n egskeiding. Dit duur gewoonlik twee tot drie jaar. Die rou tydperk word gekenmerk deur verskillende en soms ontstellende emosies wat mekaar afwissel: ergernis en bitterheid, skuldgevoelens en berou, vrees en onsekerheid, eensaamheid en wanhoop, verlies van beheer oor emosies en omstandighede en miskien ook tye van opgewektheid tussenin (La Cock & Van Wyk, 1988:100).

Die proses van verwerking van verlies bly by alle kinders dieselfde, hetsy die egskeiding as gevolg van dood of egskeiding is. Daar moet 'n tydperk oor die verlies getreur word om skeiding te bewerkstellig en nuwe verhoudings te ontwikkel. Gedurende die rouproses moet die adolessent gehelp word om uiting te gee aan sy gevoelens van hartseer en aggressie. (Vergelyk Harris, 1992:83; Van Staden, 1987:186 en Hodges, 1986:305.)

Volgens Van Staden (1987:187) sal 'n onvoltooide rouproses vir die adolessent pynlike herinneringe nalaat. Daar moet egter besef word dat enige vorm van verlies weerstand bring. Die adolessent ontken die innerlike pyn en woede wat hy ervaar en dit gaan dikwels gepaard met 'n onvolwasse en somtyds vernietigende losmaking van sy gesin met 'n toenemende toekoms-oriëntasie. (Vergelyk Hetherington, 1979:853 en Erasmus, 1982:33.) Volgens Van Staden (1987:202) kom die adolessent koel en afsydig voor omdat hy homself kan distansieer van pynlike gevoelens.

Die skrywer Van Staden (1987:188) meld voorts dat dit goed is om gedurende die rouproses te let op die volgende aspekte:

- * waaroor die adolessent verlies ervaar
- * watter bystand aan die adolessent gegee kan word tydens die rouproses
- * hoe die adolessent se verdediging ten opsigte van die rouproses manifesteer.

Hierdie verdediging of weerstand wat die adolessent beleef tydens die egskeiding, word effektief deur die gestaltpeltherapeut aangewend. Dit beteken vir die speltherapeut groei wanneer die adolessent deur weerstand breek, aldus die navorser.

Volgens Van Staden, 1987:192 en Erasmus, 1982:83 sal die volgende faktore 'n invloed hê met betrekking tot die hantering van verlies:

- * ouderdom en geslag
- * verhouding met die afwesige ouer, maar ook die ouer wat toesig en beheer verkry het
- * persoonlikheidsamestelling
- * onvermoëns om pyn en verlies te verwerk
- * emosionele onvolwassenheid
- * fase van ontwikkeling
- * posisie in die gesin
- * beskikbaarheid en toeganklikheid van die besoekende ouer
- * toepaslike ondersteunende verhoudinge.

Volgens die navorser is dit belangrik dat die speltherapeut deeglik kennis sal dra van bogenoemde faktore, aangesien elke adolessent se rouproses uniek is.

3.3.1 Stadiums in die rouproses: Kubler - Ross

'n Skematiese voorstelling van die rouproses is deur Elizabeth Kubler - Ross opgestel. Hierdie voorstelling gee die tipiese reaksies in 'n rouproses weer. (Vergelyk Schoeman & Van der Merwe, 1996:187 en Kloppers, 1994:12.)

Volgens Graver & Morse (1986:81) kan dit voordelig wees om Kubler - Ross se rouproses aan veral adolessente voor te hou. Dit laat hul veilig voel en gee aan hul

hoop dat hul wel op 'n stadium beter sal voel.

3.3.1.1 Ontkenning

Ontkenning is 'n onderliggende gevoel en kom algemeen voor by adolessente wat verlies ervaar (Hodges, 1986:305). Ontkenning is een van die primitiefste wyses waarop die mens homself verdedig teen trauma. Daar is verskeie grade van ontkenning.

Die mees ekstreme geval is waar die kind die trauma geheel en al uitblos uit die bewuste. Gewoonlik ontken die kind aan onderwysers en maats dat die egskeiding plaasgevind het, maar in sy gedagtes is die egskeiding prominent en eg. Ontkenning verhoed dat die kind die veranderinge aanvaar wat gepaard gaan met 'n egskeiding. (Vergelyk Shoeman & Van der Merwe, 1996:187 en Kloppers, 1994:14.) Die ontkenning manifesteer in teruggetrokkenheid en isolasie van maats, onderwysers en die omgewing (Harris, 1992:58).

Volgens die navorser dra hierdie ontkenning daartoe by dat die adolessent in die valse laag bly. Dit is vir hom moontlik te pynlik om die realiteit in die oë te staar.

3.3.1.2 Fantaseer

Deur te fantaseer droom die adolessent dat sy ouers weer versoen. Die kind kan selfs psigosomaties siek word en van die huis wegloop in 'n poging om sy ouers te motiveer om weer te versoen (Kloppers, 1994:14). Hierdie herenigingsfantasieë wat beleef word, kan selfs voortduur al het die ouers met ander partye hertrou. (Vergelyk Harris, 1992:85 en Mitchell, 1985:106.) Die adolessent kan deur manipuleringspogings om die gesin te herenig (Van Staden, 1987:193). Volgens die navorser kan hierdie drome en fantasieë goed benut word in speltherapie.

3.3.1.3 Vrees en angs

Die adolessent kan angstigheid en vrees ontwikkel dat die ouer by wie hy inwoon hom ook sal verlaat. Dit is belangrik dat die adolessent veral die verskil moet verstaan tussen die liefde wat ouers vir hul kinders het en die liefde wat twee volwassenes vir mekaar het. (Vergelyk Schoeman & Van der Merwe, 1996:188 en Kloppers, 1994:11.)

Volgens die navorser kan die ouer by wie die kind woon soms emosioneel onbevoeg of onvolwasse wees om die kind emosioneel te begelei deur die rouproses. Dit gebeur veral dat adolessente die ouers moet ondersteun. Die gevolg is dat hul angstig kan raak oor hul eie gevoelens wat nie verwerk word nie. Die rouproses kan dan baie langer voortduur as die verwagte twee tot drie jaar.

3.3.1.4 Aggressie

Woede en aggressie wat beleef word na 'n egskeiding kan dikwels vir jare voortduur, anders as die aggressie wat beleef word na die dood van 'n geliefde (Suid-Afrikaanse Nasionale Raad vir Kinder- en Gesinsorg, 1988:32). Woede is een van die vroeë reaksies van die adolessent wat betrokke is by 'n egskeiding (Hetherington, 1979:851). Volgens Bowlby in Mitchell (1985:95) is die adolessent kwaad vir sy ouers, maar ook lief vir hulle.

Die navorser meen dat die bogenoemde teenstrydige gevoelens die adolessent kan verwar en is dit 'n goeie voorbeeld van polariteit. Dit is noodsaaklik dat hierdie polariteit ge-integreer word, sodat die organisme in balans kan wees. In Thompson en Rudolf (1992:117) is gestaltterapie daarop gerig om die polariteit te integreer, ten einde die mens beter te laat funksioneer en te verseker dat elke deel van die polariteit sy plek vind in 'n goed-geintegreerde persoonlikheid.

Die oorsake van aggressie word deur Hurlock in Van Eeden (1983:49) soos volg saamgevat:

- “* Frustrasie wat veroorsaak dat die kind 'n persoon of objek wat in sy pad staan, aanval.
- * Verplaasde woede wanneer 'n kind nie direk sy woede teenoor die skuldige party kan toon nie.
- * Verwerping deur die ouers.
- * Die behoefte om aandag te trek.
- * Die kind se behoefte om sy superioriteit te toon.
- * Behoefte aan selfbeskerming wanneer die kind bedreig voel of op die verdediging is.
- * Jaloesie.
- * Identifikasie met 'n aggressiewe ouer of ouer kind.

- * Fisieke straf vir wangedrag wat die behoefte om terug te slaan ontlok.
- * Permissiewe houdings van ouers en ander volwassenes teenoor aggressie.
- * Emosionele spanning as gevolg van spanning in die familie/gesin waardeur die kind nie betrek word nie."

Die navorser meen dat al bogenoemde oorsake van aggressie aansluit by die adolessent wat aggressie openbaar na 'n egskeiding. Wanneer die adolessent gelei word om hierdie aggressie te besit en te ontlaai kan daar moontlik deur die impasse laag beweeg word.

'n Mening van Kloppers (1994:10) is dat die adolessent die aggressie kan hanteer deur:

- * repressie of ontkenning van die aggressie
- * vergeesteling deur byvoorbeeld oorlogspeletjies te speel
- * transformasie van die aggressie na byvoorbeeld sy boetie in plaas van sy pa
- * projeksie: dit is iemand anders se fout, nie syne nie
- * simboliese verligting deur drome en fantasieë
- * aggressie te verplaas deur byvoorbeeld na skrikwekkende films of videos te kyk

Baie kinders word opgevoed met die idee dat hy nie uitdrukking mag gee aan negatiewe gevoelens nie, veral aggressie. Wanneer kinders nie die toestemming het om uitdrukking te gee aan aggressie nie, raak dit meer gekompliseerd wanneer die tyd aanbreek om dit vry te laat. Die kind kan moontlik bang wees vir vergelding, verwerping, persone wat hom moontlik in die steek kan laat en selfs moontlik fisiese beserings wat hy kan opdoen. Dit is beter om die kind in kontak te bring met gevoelens wat onder die aggressie lê as om die aggressie te laat bottelnek. Hierdie gevoelens is gewoonlik droefheid, pyn en vrees vir veral verwerping (Fausel, 1986:45). Die leë stoeltegniek kan effektief in spel terapie benut word om hierdie woede en aggressie van die adolessent te hanteer, aldus die navorser.

3.3.1.5 Skuldgevoelens

Skuldgevoelens kan die onderliggende rede vir woede. Die adolessent kan ervaar dat hy die oorsaak vir die egskeiding was. (Vergelyk Harris, 1992:58; Schoeman & Van der Merwe, 1996:188; Kloppers, 1994:11; Erasmus, 1982:27 en Graver & Morse,

1986:61.)

Volgens Van der Merwe in Schoeman & Van der Merwe (1996:188) gebeur dit dat ouers wel hul kinders blameer vir die egskeiding. Adolessent kan ook insidente onthou waar die ouers hom gedreig het dat hul die huis gaan verlaat as gevolg van sy slegte gedrag. Kinders sien hul ouers as sonder foute, daarom sal hul hulself blameer vir die egskeiding sodat hul ouers se beeld onaangetas kan bly. Hulle verkry ook meer beheer oor die situasie met dié optrede omdat hulle voel hul kan die situasie weer na normaal laat terugkeer, indien hulself die rede was vir die egskeiding.

3.3.1.6 Droefheid

Treurigheid en droefheid kan reaksies op enige verlies wees. Wanneer hierdie gevoelens meer intensief raak en oor 'n lang periode geskied word dit beskou as rou. Die rouproses kan gesien word as 'n tydperk waar emosies uitgespreek en verwerk word (Kloppers, 1994:11). Daar is die emosionele pyn van onvervulde behoeftes, die seer van onveilig voel en die belewing van die adolessent dat hy anders is as sy maats (Erasmus, 1982:32).

Volgens die navorser se ervaring is die verwerping wat die adolessent beleef na 'n egskeiding, een van die mees pynlike ervarings wat beleef kan word. Volgens Bigot in Van der Walt (1985:27) voel die adolessent onder normale omstandighede dikwels verworpe omdat hy voel dat hy nie verstaan word en deur ander bereik word nie. Volgens Mitchell (1985:96) is die gevoel van verwerping nog vir baie jare na die egskeiding teenwoordig by seuns en meisies. Die meeste adolessente het verwerp gevoel deur die ouer van dieselfde geslag.

3.3.1.7 Depressie

Volgens Gardeners in Hodges (1986:305) is depressie 'n algemene aspek wat teenwoordig is by die adolessent in 'n rouproses. Schwartzberg (1992:634) het bevind dat omtrent een derde van die kinders depressie ondervind na 'n egskeiding. Depressie manifesteer as volg:

- * konsentrasieprobleme
- * apatie

- * verveling
- * eetstoornisse
- * selfkritiek
- * pre-okkupasie met die dood en selfmoord
- * intensiewe droefheid
- * verwarring met betrekking tot geslag

Dit is belangrik dat depressie verwerk moet word, anders kan dit oorgedra word na volwassenheid. (Vergelyk Schoeman & Van der Merwe, 1996:187 en Kloppers, 1994:11.)

3.3.1.8 Hoop en onderhandeling

Die adolessent sal ook deur middel van onderhandeling poog om die ouers te herenig (Harris, 1992:59). Die kind hoop op hereniging al lyk dit vir hom onwaarskynlik. Die adolessent moet gehelp word om hierdie onrealistiese hoop te laat vaar volgens Van der Merwe in Schoeman & Van der Merwe (1996:188).

3.3.1.9 Aanvaarding

Die adolessent aanvaar uiteindelik die verliese wat hy lei. Selfwaarde word opgebou onafhanklik van die egskeiding (Harris, 1992:59-60). Hy sien 'n nuwe realiteit en maak positiewe veranderinge (Kloppers, 1994:11).

Wanneer die adolessent aanvaarding beleef, kan hy moontlik die eksplosiewe laag in terapie bereik. Die adolessent ontdek nuwe energie en bemagtiging vind plaas, aldus die navorser.

3.3.2 Fases in die rouproses: Parkes en Bowlby

Volgens Parkes en Bowlby in Fausel (1986:42) moet 'n persoon in die tydperk van rou deur die volgende fases beweeg:

3.3.2.1 Eerste fase: gevoelloosheid

Die adolessent voel versteen en weet nie wat hy voel nie.

3.3.2.2 Tweede fase: verlange

Die fase word gekenmerk deur die adolessent se verlange na dit wat hy verloor het. Hy ontken ook die permanensie van die verlies asook die aggressie wat beleef word.

3.3.2.3 Derde fase: disorganisasie en wanhoop

Die adolessent vind dit moeilik om te funksioneer.

3.3.2.4 Vierde fase: re-organisasie

Herstel tree in en beheer word verkry. Volgens die navorser is hierdie beheer belangrik in speltherapie om te verkry.

3.3.3 Take in die rouproses: Worden

Die skrywer Worden in Fausel (1986:42-47) konstateer dat hy take verkies in die plek van stadiums soos wat ontwikkel is deur Kubler - Ross en die fases van Parkes en Bowlby. Worden noem dat stadiums en fases 'n mate van passiwiteit impliseer, terwyl take daarop gerig is dat die treurende tot aksie moet oorgaan. Die volgende take is deur Worden geïdentifiseer:

3.3.3.1 Om die realiteit van die verlies te aanvaar

Wanneer die kind gelei word om die realiteit van die egskeiding te aanvaar moet verseker word dat hy nie alleen is nie, maar dat daar mense by hom is wat omgee. 'n Adolessent kan slegs die realiteit aanvaar wanneer die waarheid van die situasie aan hom meegedeel word en die ondersteuning gebied word om dit te kan verduur. In hierdie geval moet ouers die volgende aan die adolessent duidelik maak:

- * dat hul verskeie kere probeer het om hul probleme op te los, maar sonder enige sukses
- * daar niks is wat die kind kan doen om dit te verander nie
- * dit nie die kind se skuld is dat hul geskei het nie
- * die ouer wat die huis verlaat, steeds die kind se ouer bly

- * die tye wanneer die kinders die afwesige ouers sal sien of by hom/haar gaan kuier
- * op watter wyses die afwesige ouer beskikbaar sal wees, byvoorbeeld telefonies of briefwisseling

Volgens die navorser sal bogenoemde optrede verhoed dat die adolessent ervaar dat hy tussen sy ouers moet kies. Albei ouers gee aan hom die boodskap dat hy beide lief mag hê.

Volgens Worden in Fausel (1986:44) is dit belangrik dat die boodskappe herhaaldelik op verskillende wyses aan die adolessent oorgedra word omdat hy nog aan skok kan lei en die egskeiding dan ook ontken.

3.3.3.2 Om die pyn van verlies te ervaar

Ouers moet hulle kinders die geleentheid gee om te treur oor die ouer wat afwesig is. Geleentheid moet aan die adolessent gegee word om sy droefheid, alleenheid en skuldgevoelens in woorde uit te spreek. Dit kan die adolessent se toestand vererger wanneer aan hom genoem word dat hy nie so droewig moet voel nie.

3.3.3.3 Om aan te pas by 'n nuwe omgewing

Dit is waardevol wanneer 'n terapeut die gesin help om die volgende rolle te identifiseer:

- * rolle van die afwesige ouer in die kern gesin
- * rolle van elke gesinslid in die kern gesin
- * rolle in die enkelouergesin
- * hoe die rolle tans vervul word en wat die ideale rolvertolking sal wees

Deur die gesin te help met die vertolking van rolle word daar verhoed dat daar te veel verwag word van kinders.

3.3.3.4 Om emosionele energie te onttrek en dit in ander verhoudings te belê

Adolessente het veral konflik wanneer hul waarneem dat hul ouers emosioneel los raak van mekaar en betrokke raak in ander verhoudings. Hul beleef veral lojaliteitskonflik wanneer hul voel hul bind met hul ouer se nuwe maat. Dit is belangrik dat hierdie gevoelens na die oppervlak gebring word. Ouers moet bewus wees van hierdie gevoelens en nie hul kinders se optrede misinterpreteer nie. Volgens Robinson (1993:167) word hierdie lojaliteitskonflik gekenmerk deur diepe aggressie.

Wanneer die kind ambivalente gevoelens beleef van konflik teenoor hul ouers, hou dit die verwerking van die egskeiding terug. Dit gebeur ook waar ouers nie hul eie konflik opgelos het nie. Volgens die navorser is dit uiters belangrik dat geskeide ouers respek aan mekaar moet betoon en onder geen omstandighede konflik moet voortsit soos tydens die huweliksverhouding nie. Die enigste wins wat baie kinders uit 'n egskeiding kry, is juis dat hul bevry word uit 'n voortdurende atmosfeer van spanning en konflik. Wanneer hierdie verligting nie beleef kan word nie, raak die egskeiding ondraaglik met negatiewe gevolge.

Volgens die navorser is dit belangrik dat hierdie take in die tydperk van rou veral met die ouers deurgewerk word. Tydens en ná afloop van terapie kan die adolessent die egskeiding begin verwerk, maar ouers kan die effektiwiteit daarvan belemmer deur emosionele spanning by die adolessent te verhoog, emosioneel onvolwasse op te tree en onrealistiese verwagtinge van die adolessent te hê.

3.4. Vlakke van egskeiding en die adolessent

Daar is verskillende vlakke van egskeiding waardeur die egpaar beweeg en dit is belangrik dat die spelterapeut kennis moet dra daarvan om effektief by die adolessent in 'n egskeidingsituasie aan te sluit, aldus die navorser.

3.4.1 Emosioneel

Emosionele egskeiding behels die weerhouding van bindende emosies en kommunikasie van die verhouding (Lamanne & Riedmann, 1988:522). Daar bestaan min positiewe emosies tussen die egpaar en dit lei daartoe dat hul al hoe meer krities en ontevrede met mekaar raak (Potgieter, 1986:142). Gevoelens wat beleef word

deur die ouer en die adolessent is skok, ontkenning, ambivalensie, verwarring, disorganisasie, woede, aggressie, skuldgevoelens, depressie, mislukking, minderwaardigheid en eensaamheid (Van Staden, 1987:6).

Die egpaar sal dikwels weens verskeie redes met die huwelik voortgaan, byvoorbeeld die vrees om alleen te wees, verpligtinge ten opsigte van die kinders en gedetermineerdheid om getrou te bly aan die huweliksbelofte. Nieteenstaande hierdie redes, gaan hulle voort om mekaar konstant seer te maak (Lamanne & Riedmann, 1988:522).

Volgens die navorser kan die adolessent tydelik verligting ervaar wanneer die emosionele egskeiding afgehandel word omdat dit hoofsaaklik deur konflik gekenmerk word.

3.4.2 Wetlik

Die huwelik is 'n wetlike kontrak tussen die egpaar en die Staat. Laasgenoemde impliseer dat die Staat ook 'n party by egskeiding is (Broderick, 1988:355).

Volgens Bohannan in Lamanne & Riedmann (1988:523) is daar twee aspekte van die wetlike egskeiding wat die egskeiding meer pynvol maak. Eerstens maak die regstelsel nie voorsiening vir die ordelike, sosiaal aanvaarbare ontlading van emosies wat gedurende die emosionele egskeiding ontstaan nie. Egskeiding skep 'n behoefte aan rou. Die tweede aspek is die "adversary system". Die regsverteenwoordigers hanteer alleenlik die kliënt se belange en stel nie daarin belang om die belange van die kliënte teen mekaar op te weeg, ten einde 'n oplossing te kry wat beide egliede wedersyds bevoordeel nie.

Ten opsigte van die wetlike prosedure is hierdie vlak 'n hoogtepunt. Daar word besluit oor toesig en beheer van die kinders, asook onderhoud en besoektye. (Vergelyk Potgieter, 1986:142 en Graver & Morse, 1986:61). Tydens hierdie periode kan die ouers baie sterk meningsverskille hê wat die adolessent negatief kan beïnvloed, aldus die navorser.

3.4.3 Ekonomies

Die ekonomiese egskeiding impliseer die skeiding van die egpaar in onderskeie ekonomiese eenhede, waar elkeen sy eie eiendom, beheer oor uitgawes en inkomstes ensovoorts het. (Vergelyk Potgieter, 1986:142 en Lamanne & Riedmann, 1988:524.) Die egpaar se huis moet dikwels verkoop word, ten einde die bates gelykop te verdeel. (Vergelyk Broderick, 1988:362 en Saxton, 1990:281.) Die onderhoud wat die vader betaal, voorsien gewoonlik net aan die basiese behoeftes van die kinders. Dit gebeur ook dat talle vaders verdwyn en nooit onderhoud betaal nie (Suid-Afrikaanse Nasionale Raad vir Kinder- en Gesinsorg, 1988:39).

Geld is volgens Hodges (1986:32) 'n algemene pre-okkupasie by adolessente en daarom is dit nie vreemd dat 'n adolessent tydens 'n egskeiding besorg is oor genoeg geld vir klere en uitgaan nie. Kinders wat die grootste val in lewenstandaard ondervind, ondervind gewoonlik die meeste probleme op hierdie gebied.

Volgens die navorser sal die ekonomiese egskeiding beslis 'n invloed hê op die rouproses van die adolessent, omdat hy met baie minder tevrede moet wees. Dit kan sy gevoel van aggressie verhoog.

3.4.4 Mede-ouerskap

Die mede-ouerskap-egskeiding kan as een van die moeilikste aspekte van die egskeidingsproses beskou word. Die totale gesinsisteem word deur die egskeiding gefragmenteer, terwyl die dele moet voortgaan om ten opsigte van seker aspekte in interaksie te tree (Van Staden, 1987:7). Die kwessie oor beheer en toesig, veroorsaak dikwels spanning. Die eglied wat nie beheer en toesig verkry het nie, voel dikwels na die egskeiding depressief, hartseer, kwaad, eensaam en angstig oor die kinders. Ouers maak ook dikwels negatiewe opmerkings ten opsigte van hul gewese man en vrou teenoor hul kinders. Laasgenoemde kan daartoe lei dat die adolessent negatief beïnvloed word ten opsigte van hul een ouer. Die spreekwoordelike "fighting through the children" vind dan dikwels plaas (Lamanne & Riedmann, 1988:528). Ouers se verskillende persepsies oor wat vir die kind die beste is, kan bots en dit lei ook tot konflik (Potgieter, 1986:43).

Die navorser meen dat hierdie "fighting through the children" die lojaliteitskonflik van die adolessent verhoog en sodoende die rouproses vertraag.

3.4.5 Gemeenskap

Volgens Van Staden (1987:7-8) vind die gemeenskapskeiding plaas wanneer die egskeiding realiseer. Verandering in 'n persoon se status lei dikwels tot 'n verandering in die gemeenskapshouding. Geskeide mense rou gewoonlik alleen as gevolg van die verlies van sosiale kringe en vriende. Vriende en familie voel dikwels verslae en weet nie hoe om die situasie te hanteer nie. (Vergelyk Haremann & Lehtinen, 1986:220; Saxton, 1990:290 en Potgieter, 1986:43.)

Om hierdie gevoel van eensaamheid te verwerk, kan dit gebeur dat die ouer sterk steun op sy adolessente kind, aldus die navorser.

3.4.6 Psigies

Psigiese egskeiding verwys na die verkryging van psigiese outonomie deur die emosionele skeiding van die persoon en invloed van die voormalige eggenoot (Lamane & Riedmann, 1988:531). Volgens Van Staden (1987:8) vind die psigiese egskeiding laaste plaas en is dit dikwels die moeilikste vlak.

Baie min persone slaag werklik daarin om volkome psigies van hul huweliksmaat te skei. Om suksesvol te wees, is daar 'n rouperiode nodig. Wanneer die egpaar mekaar vergewe het en onafhanklik met hul lewe kan voortgaan, is die psigiese egskeiding voltooi (Lamane & Riedmann, 1988:381). Hierdie vlak is die moeilikste om te bereik, maar is die opbouendste (Potgieter, 1986:43). Volgens die navorser sal die psigiese egskeiding positiewe invloed op die adolessent hê, omdat die meeste konflik dan reeds opgelos is.

3.5. TERREINE WAAROP DIE ADOLESSENT VERLIES ERVAAR

Daar is verskillende terreine waarop die adolessent verlies ervaar tydens en na 'n egskeiding. Volgens die navorser moet die spelterapeut deeglik daarvan kennis dra om effektief by die adolessent aan te sluit.

3.5.1 Verlies van vertroue en geloof

Volgens Weiss in Mitchell (1985:65) is adolessente bitter wanneer hul ouers skei, omdat die ouers nie die hoë morele standaard gehandhaaf het wat hulle voorgestaan het nie.

Baie ouers verseker hul kinders dat hul as gesin altyd bymekaar sal bly en mekaar lief sal hê. Wanneer hul wel skei, voel die adolessent bedrieg. Hulle gaan nie na hul ouers met behoeftes nie, omdat hulle nie hul ouers vertrou nie (Van Staden, 1987:188). Die adolessent beleef 'n gevoel van eensaamheid, want hy voel albei ouers het hom in die steek gelaat (Schwartzberg, 1992:634).

3.5.2 Verlies van die ouerlike eenheid

Baie adolessente ervaar egskeiding as 'n traumatiese, pynlike ervaring. Volgens Wallerstein & Kelly in Schwartzberg (1992:634) word die angs in die adolessent toegeskryf aan die feit dat hy meer kwesbaar voel. Die adolessent is hartseer oor die verlies van die beskermende gesinstruktuur, omdat een van die ouers die huis verlaat het (Van Staden, 1987:189).

3.5.3 Verlies van die moeder soos sy vóór die egskeiding was

Die geskeide moeder moet aanpas by verskeie omstandighede. Sy is 'n enkelouer met meestal die verantwoordelikheid van toesig en beheer oor die kinders. Sy moet haar eie gevoelens van verlies verwerk. Dit gebeur meestal dat die moeder soms vir die eerste keer moet uitgaan om te werk. Sy spandeer gevolglik minder tyd met haar kinders. 'n Gevoel van verwerping kan beleef word, veral wanneer sy ook afsprake het met nuwe vriende. (Vergelyk Erasmus, 1982:20-21 en Van Staden, 1987:190.)

3.5.4 Verlies van die vader soos hy vóór die egskeiding was

Die adolessent moet leer om die verlies te hanteer van 'n verhouding met die ouer wat nie toesig en beheer gekry het nie, wat meestal die vader is (Graver & Morse, 1986:61).

Die vader-kind-verhouding verander drasties. Hy word soos 'n gas in die huis. Iemand wat die voordeurklokkie lui en in die sitkamer sit en wag vir sy kinders. Hy neem die kinders gewoonlik uit op uitstappies en sy rol as dissiplinerder neem af. Die meeste vaders is bang dat hul kinders hul negatief sal beleef wanneer hul tydens die kort besoektye die kinders moet dissiplineer. (Vergelyk Erasmus, 1982:22 en Van Staden, 1987:191.) Volgens Graver & Morse (1986:61) word die pa 'n "Kersvaderouer".

Dit gebeur volgens Van Staden (1987:191) dat die adolessent sy gedagtes en gevoelens opsy skuif totdat sy pa hom besoek. Die navorser meen dat dit veral negatief beleef kan word deur die adolessente seun wat graag wil identifiseer met sy pa. Die afwesige vader word dikwels geïdealiseer in 'n poging om die verlies te vermy. Mettertyd sal die adolessent besef dat die afwesige vader nie net positiewe eienskappe het nie.

3.5.5 Verlies van die gemeenskap soos dit vóór die egskeiding was

In die meeste gevalle verhuis gesinne na 'n egskeiding. Die adolessent ervaar verlies van sy maats, sy skool en die bure (Van Staden, 1987:191-192). Volgens Schwartzberg (1992:634) beleef die adolessent dat hy anders is as sy maats. Dit lei daartoe dat hy homself van sy maats onttrek en dit verhoog weer eens sy gevoel van eensaamheid, aldus die navorser.

3.5.6 Verlies van die adolessent soos hy vóór die egskeiding was

Veranderinge in die adolessent se intieme en ondersteunende verhoudingslewe, beïnvloed sy gevoelens oor homself. Voor 'n egskeiding is die adolessent bewus van albei ouers se eienskappe en identifiseer hy daarmee. Na 'n egskeiding ondergaan albei ouers veranderinge en is dit vir die adolessent moeilik om daarmee te identifiseer. Dit gebeur baie dat ouers mekaar se eienskappe voor hul kinders aftakel. Die gevolg is dat die adolessent nie meer die vrymoedigheid het om met dié eienskappe te identifiseer nie (Van Staden, 1987:192). Volgens die navorser beïnvloed dit veral die adolessent in sy soeke na 'n identiteit.

3.5.7 Verlies aan sekuriteit

Daar is baie sekuriteit in die bekende. Wanneer 'n skielike omwenteling plaasvind, soos met 'n egskeiding, kan 'n gevoel van onveiligheid beleef word (Erasmus, 1982:31).

Volgens Graver & Morse (1986:61) is die adolessent bevrees vir die toekoms en het hy baie bekommernisse. Die skrywer Erasmus (1982:31) meld dat daar veral in die begin stadium van 'n egskeiding baie onsekerhede is. Vrae wat deur die adolessent gevra kan word is: Wie gaan na hom omsien? Gaan hulle in dieselfde huis bly? Hoe dikwels gaan hy sy ouer sien wat die huis verlaat het? Gaan daar 'n nuwe stiefouer wees? Al hierdie onsekerhede veroorsaak 'n gebrek aan sekuriteit.

3.6. FAKTORE WAT DIE ROUPROSES VAN DIE ADOLESSENT KAN VERGEMAKLIK

Egskeiding hoef nie noodwendig op die adolessent 'n negatiewe invloed te hê nie. Huweliksonenigheid en -spanning veroorsaak die ergste gedragsprobleme. (Vergelyk Van Staden, 1987:189 en Mitchell, 1985:5.)

Die navorser stem met bogenoemde stellings saam, maar dit gebeur selde dat adolessente ongeskonde deur die rouproses van 'n egskeiding gaan. Dit is hoofsaaklik omdat die ouers nie die kennis het om hul kinders die regte begeleiding te gee nie en tweedens omdat ouers hul eie emosionele belewenisse nie voor die adolessent kan beheer nie. Potgieter (1986:73) noem dat kinders sensitief is vir hul ouers se gemoedstemminge.

Die volgende faktore kan daartoe bydra dat die adolessent die rouproses nie so traumaties beleef nie:

- * Adolessente beleef die huwelikskonflik van hul ouers dikwels as normaal en hul dink selde dat dit tot 'n egskeiding sal lei. Die egskeiding kan vir hul 'n totale verrassing wees. (Vergelyk Suid Afrikaans Nasional Raad vir Kinder- en Gesinsorg, 1988:33 en Nichols, 1984:33.) Die navorser is van mening dat ouers reeds 'n geruime tyd voor die egskeiding hulself emosioneel voorberei daarop. Wanneer adolessente ingelig word oor hul ouers se beplanning, sal hul dit nie as 'n skok beleef nie.

- * Baie ouers toon min begrip vir die ware gevoelens van hul kinders in 'n egskeiding (Suid Afrikaanse Nasionale Raad vir Kinder- en Gesinsorg, 1987:33). Volgens die navorser wil baie ouers nie die emosionele pyn van hul kinders erken nie, omdat dit hul meer skuldig laat voel. Daar is nou 'n groter behoefte aan liefde en begrip as ooit tevore (Erasmus, 1982:29).

Volgens Van Staden (1987:187) en Nichols (1984:28) het adolessente 'n behoefte om hul gevoelens en behoeftes uit te spreek. Verwydering vind plaas wanneer ouers versuim om tyd te maak om te luister na die gevoelens van hul adolessente. Volgens die navorser is dit veral belangrik dat ouers aan adolessente die toestemming gee dat hul vir hul kwaad mag voel. Hierdeur het die adolessent die vrymoedigheid om ook sy aggressie met sy ouer te deel.

- * Volgens Hetherington in Kaplan (1986:53) kommunikeer geskeide ouers minder met hul kinders, stel hul meer eise, gee hul meer bevel, is hul minder liefdevol en nie konsekwent nie. Volgens die navorser verskuif die grense wat aan die adolessent gestel word voortdurend wanneer 'n ouer nie konsekwent is nie. Dit kan hom baie onveilig laat voel en dit word versterk deur 'n koue verhouding met sy ouer. Dit is dus uiters belangrik dat beide ouers steeds baie liefde en aandag sal gee met die nodige dissipline.
- * Die skrywer Van Staden (1987:187) sluit hierby aan deur te bevestig dat die ouers die manier waarop die adolessent sy verlies verwerk, met liefde en geduld moet aanvaar. 'n Oop gesprek met die adolessent is nodig waar die ouers aan die adolessent bevestig dat hul albei hom graag sal wil ondersteun.
- * 'n Goed gestruktureerde egskeidingstruktuur beteken groei vir al die gesinslede (Van Staden, 1984:186).
- * Volgens Wei en Kapi in Mitchell (1985:5) moet ouers dus altyd hul kinders oor die omstandighede inlig en aan hul noem dat volwassenes ook somtyds foute maak. 'n Moeder noem dat sy aan die kinders verduidelik het dat hulle die vader gaan verlaat, dat sy en die vader nog steeds vriende bly, maar dat albei dink hulle is beter af op hul eie en dat dit niemand se skuld is nie. Sy het dit normaal gevind om so met haar kinders te praat, aangesien hulle nog altyd eerlik met mekaar was.

- * Die skrywers Page & Clark in Mitchell (1985:65) meld dat dit belangrik is dat ouers dit duidelik aan die adolessent stel dat hul mekaar verlaat en dat hulle nie die adolessent verlaat nie. Volgens die navorser sal die adolessent hierdeur ook nie soveel verwerping beleef nie.
- * Volgens Robinson (1993:167) hou die aanpassing van ouer kinders verband met die ouers se vermoë om in hul emosionele behoeftes te voorsien.
- * Baie ouers reageer dikwels subjektief en irrasioneel ten opsigte van baie aspekte betreffend die egskeiding. Dit is belangrik dat ouers gesamentlik terapie moet ontvang om albei ouers se menings te hoor. Vier basiese beginsels ten opsigte van hulpverlening aan geskeide ouers is die volgende:
 - ** die terapeut moet albei ouers se bydrae beklemtoon tot herorganisasie hulle verhoudings met mekaar en die kinders.
 - ** die welstand van die kinders moet altyd prioriteit geniet.
 - ** die terapeut moet die realiteit van die egskeiding aanspreek en let op die bestaande gesinsamestelling.
 - ** gesamentlike terapie is goed waar ouers verskil, maar die ontmoetings moet beheer word.

Volgens Van Staden (1987:192-193) sal die betrokkenheid van beide ouers vir die adolessent van meer waarde wees omdat hy die ouers as 'n belangstellende eenheid sal beleef. Ouers moet voorberei word op 'n verskeidenheid reaksies wat die adolessent tydens die egskeiding sal ervaar as 'n poging om die emosionele pyn te verwerk.

- * In die meeste van die gevalle word toesig en beheer aan die moeder toegeken. In egskeidingsberaad is dit noodsaaklik om te bou op die positiewe en sterk eienskappe van die moeder. Wanneer sy emosioneel stabiel is, kan sy die adolessent se veranderde behoeftes as gevolg van die egskeiding verstaan en daarby aansluit (Van Staden, 1987:190).
- * Die adolessent kan saam met sy vader beplan ten opsigte van besoeke, vakansies en telefoonoproepe. Bespreek ook die nuwe rol wat die vader sal hê; hierdeur word die verlies wat die kind sal ervaar verminder (Van Staden,

1987:191).

- * Dit gebeur egter dat moeders meer negatiewe reaksies het met betrekking tot adolessente seuns. Seuns toon ook meer negatiewe reaksies teenoor hul moeders as teenoor hul vaders (Kaplan, 1986:53). Die navorser is van mening dat die vader 'n groter rol as die moeder met betrekking tot 'n rolmodel en identifikasie speel. Die adolessente seun moet dus goeie kontak met sy vader behou en dit is meer wenslik dat die vader toesig en beheer verkry oor hom.
- * Dit is belangrik dat die adolessent sal verstaan dat hy nie hoef te kies tussen sy ouers nie; hy het albei nodig (Erasmus, 1982:23).
- * Waar dit moontlik is, moet die enkelouergesin nie sonder meer uit hul bekende omgewing verhuis nie. Die adolessent se aanpassing is hierdeur makliker en ervaar hy minder verlies (Van Staden, 1987:192). Volgens die navorser verloor die adolessent hierdeur nie sy vriende wat vir hom 'n belangrike ondersteuningsstelsel in die rouproses is nie.
- * Dit gebeur ook dat adolessente besorg is oor hul eie toekomstige huwelike. Hulle het veral baie vrae oor hoe 'n mens seker kan wees dat 'n huwelik sal slaag. Adolessente kan verseker word dat hul eie toekoms nie gedoem is deur die foute wat hul ouers gemaak het nie. Hulle kan wel leer uit die foute (Hodges, 1980:32).

3.7. SAMEVATTING

Die karakteristieke van die adolessent, soos bespreek in hierdie hoofstuk, vergemaklik nie die adolessent se emosionele verwerking van sy ouers se egskeiding nie. Die adolessent het baie liefde, aanvaarding en 'n oop kommunikasiekanaal met sy ouers nodig om die egskeiding te aanvaar, al sou dit blyk dat die egskeiding die adolessent nie raak nie. Die adolessent kon alreeds verskeie verdedigingsmeganismes ontwikkel het om emosionele pyn te verberg.

Gedurende die rouproses het die ouers besliste take: om die adolessent te begelei na aanvaarding en die aanknoop van nuwe verhoudinge.

Dit gebeur telkens dat adolessente emosionele probleme ondervind ten tye van 'n egskeiding, wat deur terapie aangespreek moet word. Die navorser meen dat die gestaltspelterapeut effektief kan aanluit by die adolessent en sy rouproses, soos wat die gevallestudies in hoofstuk vier sal uitwys.